

Moğolistan’ın Lise Tarih Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme

A Research Of Mongolia's High School History Textbooks

Samet KALYONCU*

Öz

Moğolistan’da 20. yüzyılın son çeyreğinde başlayan demokratikleşme hareketleri birçok alanda etkisini göstermiştir. Özellikle eğitim alanında yapılan birtakım reformlar Moğolistan millî tarihinin tekrar gündeme gelmesini sağlamıştır. Millî tarihin sosyal alanda etkinliğinin artırılmasına yönelik olarak Moğolistan’da okutulan tarih ders kitaplarının güncellenmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Belirli bir süre Moğol akademisyenlerin yayımları derslerde kullanıldıktan sonra Moğol hükümeti kendi ders kitaplarını hazırlatmıştır. Bu ders kitapları aracılığıyla içerik birlikteliği açısından öğrenciler arasında meydana gelebilecek farklılaşma da önlenmeye çalışılmıştır.

Ders kitaplarının içerdiği ve karşı tarafa aktardığı konular şüphesiz ki o ülkenin millî tarihine de olumlu etki yapmaktadır. Bu çalışmada Moğolistan’ın lise tarih ders kitaplarının içeriği araştırılmıştır. Lise 9, 10, 11. sınıf tarih ders kitaplarının incelenmesinde doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, lise tarih ders kitaplarındaki konu dağılımı incelenmiş ve bazı görsellere de yer verilmiştir. Moğolistan’da geçmişten bugüne kadar tarih eğitiminde meydana gelen değişiklikler ve Moğolistan’ın eğitim sistemi hakkında Moğol akademisyenlerinin yazdığı eserlerden yararlanarak genel bilgiler aktarılmıştır. Genel olarak ders kitapları Birinci Dünya Savaşı süreciyle başlayıp modern Moğolistan’ın kurulması sürecine kadar Moğollar hakkında önemli çoğu bilgiye yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Moğolistan, Okul, Sınıf, Lise, Tarih ders kitabı

Abstract

The democratization movements that began in Mongolia in the last quarter of the 20th century have had an impact in many areas. In particular, some reforms in the field of education have brought the national history of Mongolia back into the spotlight. In an attempt to increase the effectiveness of national history, the necessity of updating the history textbooks taught in Mongolia has emerged. After the publications of Mongolian academics were used in the courses for a certain period of time, the Mongol government prepared its own textbooks. Along with these textbooks, the differentiation that may occur between students in terms of subject integrity has also been tried to be prevented.

The subjects contained in the textbooks and conveyed to the other side undoubtedly have a positive effect on the national history of that country. In this study, the content of Mongolia's high school history textbooks will be investigated. Document examination method was used in the examination of high school 9th, 10th, 11th grade history textbooks. In the study, the topic distribution in high school history textbooks was examined and some images were included. General information about the changes in history education in Mongolia from the past to the present and the work written by Mongolian academics about Mongolia's education system has been conveyed. In general, textbooks contained much important information about Mongols, starting with the First World War and beginning with the establishment of modern Mongolia. As a result of the research, it was obtained which subjects were included in the high school history textbooks of Mongolia.

Keywords: Mongolia, School, Classroom, High School, History textbook

Giriş

Tarih bilimi, insanların geçmiş ile günümüz arasındaki bağlantıyı kurmasına yardımcı olan bilim dallarından biridir. Aynı zamanda geçmişin yaşanmışlıklarından yararlanarak geleceğe de ışık tutmaya yardımcı olmaktadır. Bu bakımdan tarih bilimi ülkelerin geçmişini günümüze aktararak toplumda bir millî tarih bilincinin oluşmasına katkı sağlar. Tarih bilincinin oluşmasında ders kitapları önemli ölçüde etkilidir. Ayrıca bütün dünya tarihine aynı oranda yer verilen ve diğer milletlerin tarihlerini tarafsız bir şekilde aktaran ders kitaplarının varlığı da önemlidir. Bu şekilde diğer ülke tarihlerinin ötekileştirilmesinin önüne geçilebilmektedir.¹

* Doktora, Moğolistan Devlet Üniversitesi, Sanat ve Bilim Okulu, Tarih Bölümü, Ulan Batur/Moğolistan, sametkalyoncu_@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4700-6613.

¹ Şimşek ve Cou 2019, 144; Şimşek ve Cengiz 2015, 226; Turan 2017, 595.

Moğollar geçmişlerine değer vererek bu konuda bildiklerini nesilden nesile aktarmaya çalışmışlardır. Bu anlamda devletleri, etnik kökenleri, kültürleri ve gelenekleri ne olursa olsun milletlerini koruma bilinciyle hareket etmişlerdir.² Bu amaca yönelik olarak gelecek nesillerini yetiştirmek için halk eğitim kurumlarına, öğretmenlere ve eğitimcilere önemli görevler düştüğü Moğol akademisyenler tarafından belirtilmiştir.³

1912 yılından itibaren Moğol hükümeti özellikle tarih ve eğitim konularına odaklanarak bu tarihsel dönem içerisinde birtakım politikalar izlemiştir.⁴ 1921 Halk Devrimi'nden sonra, eğitim konusu hükümet tarafından devlet politikası düzeyinde gündeme getirilmiştir. Vatandaşların eğitim hakkını güvence altına alacak koşullar yaratılmış, eğitim yöntem ve biçimleri değiştirilmiştir.⁵ 1940'lı yıllarda yurtiçinde ve yurtdışında alanında uzman Moğol tarihçilerin yetiştirilmesi hedefi koyulmuştur. Bir tarih araştırma kurumu olan Tarih Enstitüsü'nün kurulmasıyla birlikte, tarih bilimi modern ihtiyaçları karşılayacak şekilde gelişmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren Moğol çalışmaları bağımsız olarak gelişerek tarih, dil ve edebiyat konusunda uzmanlaşmış bir akademik kadro oluşmaya başlamıştır.⁶ Ayrıca yirminci yüzyılın sonlarına doğru sosyalist sistem çökmesinin ardından birliğe dâhil olmayan Moğolistan'da tarih ders kitaplarının içeriğinin yeniden yazılması toplumun en önemli konularından biri haline gelmişti.⁷

Sosyalist dönemdeki ders kitapları, tarih eğitimi ile ilgili hükümet ve parti belgelerinin fikir ve içeriğini açıklayacak düzeyde yazılmıştı. Eğitim reformu çerçevesinde yeni tarih ders kitapları, kılavuzlar ve elektronik materyaller geliştirildi. Bu materyaller aracılığıyla sosyal bilim kavramları, paradigmlar, algı ve tutumların da zamanla değişime uğradığı Moğol uzmanlar tarafından belirtilmiştir.⁸ Öncelikle lise ders kitaplarına yansıyan tarihsel araştırma teori ve metodolojisi güncellenmeye başlanmıştır. İlk revize edilmiş ders kitabı olan *Temel Moğol Tarihi* 1998'de yayınlanmıştır. 2011'de *Temel Moğol Tarihi* adlı ders kitabı yeniden yazılarak eğitimde kullanılmaya başlanmıştır.⁹

Moğolistan'da 2007 yılında 12 yıllık eğitimin 8, 9 ve 10. sınıfları için okul ve öğretmen etkinliklerinde kullanılan "Tarih müfredatı, öneriler ve ders kitapları" geliştirilmiştir.¹⁰ Aralık 2011'de 12 yıllık eğitimin müfredatı için plan ve programların onaylanması için çalışmalar başlatılmıştı. Bu programa göre 10. sınıfta Dünya ve Moğol tarihindeki önemli konulara odaklanılmasının gerekliliği vurgulanmıştı.¹¹ 10-12. sınıflarda Moğol tarih kitaplarının genel konu dağılımına bakıldığında, Moğol sosyal ve siyasi tarihi, Moğol ekonomik tarihi, Moğol kültür tarihi, Moğol dış ilişkiler tarihinin yanı sıra dünya tarihi, Asya ülkelerinin tarihi ve kültürü, Avrupa ülkelerinin tarihi ve kültürü, Amerika ülkelerinin tarihi ve kültürü ve Afrika ülkelerinin tarihi ve kültürü konularından oluşmaktadır.¹²

Çalışmada Moğolistan'da okutulan lise tarih ders kitaplarındaki konu dağılımı nasıldır? 9, 10, 11. sınıf tarih ders kitaplarında 20. yüzyıl Moğol tarihi nasıl işlenmiştir? problemlerine cevap aranmaya çalışılmıştır. Araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmış olup Moğolistan'da liselerde okutulan tarih ders kitapları tespit edilmiştir. Doküman incelemesi basılı ve elektronik olmak üzere tüm yazılı belgelerin detaylı, sistematik bir şekilde analiz ve değerlendirilmesinde kullanılan nitel araştırma yöntemidir.¹³ Bu yöntemle incelenen kitaplardan *Tarih 9*, *Tarih 10* ve *Tarih 11* adlı üç ders kitabı, devlet okulları ve özel okullarda tarih derslerinde okutulan kitaplardır. Tarih ders kitaplarının 2016 yılı basımlarına doğrudan ulaşılmış olup güncel basımlarına Moğolistan Eğitim, Kültür, Bilim ve Spor Bakanlığının web sitesinden dijital olarak ulaşıp kullanılmıştır.

² Gantulga 2012, 5.

³ Namsray 1983, 34.

⁴ Gantulga 2012, 6.

⁵ Tserendorc 2000, 10.

⁶ Sühbaatar 2012, 123.

⁷ Şiylegmaa 2012, 147.

⁸ Pürev 2012, 25.

⁹ Şiylegmaa 2012, 149.

¹⁰ Pürev 2012, 26.

¹¹ Baasancav 2012, 61

¹² Pürev 2012, 32.

¹³ Kırıl 2020, 173.

Çalışmada kullanılan veriler *Tarih 9*, *Tarih 10* ve *Tarih 11* adlı lise tarih ders kitaplarının bütün konularını kapsamaktadır. Kullanılan veriler Moğolcadan Türkçeye çevrilmiş olup konularla ilgili önemli görülen bazı görsel ve haritalar da çalışmada kullanılmıştır. *Moğolistan'ın Ortaokul Tarih Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*¹⁴ adlı çalışmada olduğu gibi incelenen kitaplardaki bazı konular doğrudan alıntı yapılarak çalışmaya eklenmiştir. Bu kısımlar dipnotta sayfa numaralarıyla birlikte belirtilmiştir. Ayrıca Moğol akademisyenlerinin Moğolistan'ın eğitiminin nasıl bir süreçten geçtiği ve günümüze gelene kadar yapılan eğitim reformları hakkında yazdıkları eserlere doğrudan ulaşıp çalışmada yararlanılmıştır.

1. Dokuzuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Dünya Tarihi ve Moğollar

9. sınıf tarih ders kitabına bakıldığında 4 bölümden oluşmaktadır. Genel olarak modern Moğolistan hakkında geniş bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca *Birinci Dünya Savaşı*, *İkinci Dünya Savaşı* ve *Soğuk Savaş* konuları kitapta yer almıştır. Kitabın ilk bölümünde *Modern Moğolistan tarihi nasıl çalışmalıdır?*, *Modern tarih ile ne çalışmalıdır?* soruları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümdeki *Moğol Devleti'nin Rönesans'ı ve Dünya Tarihi (1911-1924)* başlığı altında Mançu Devleti'nin Moğollar üzerindeki politikasının değişmesine yer verilmiştir. Özellikle Mançuların 19. yüzyılın sonlarında uyguladığı *Yeni Hükümet Politikası* üzerinde durulmuştur. Bu politikayla birlikte birçok Çinli vatandaşın Moğolistan'a yerleşme, tarım yapma ve Moğol kadınlarla evlenme hakkı olduğu belirtilmiştir.¹⁵

Şekil 1: Sekizinci Bogd Cavzandamba ve Devletin İmparatoriçe Dondogdulam¹⁶ (9.sınıf ders kitabı 2019: 15)

1911 yılı Moğolistan'ın ulusal devrimi öncesindeki olayların işlendiği bölümde, 1636 yılında Güney Moğolistan, 1691'de Halha Moğolistan'ı, 1755'te ise Oyratlar ayrı ayrı Mançuların egemenliğine girdiği anlatılmıştır. Kitabın devam eden kısmında Moğolların bağımsızlığına giden yol şu şekilde özetlenmiştir: 1900 yılında Bogd¹⁷ Cavzandamba¹⁸, borç para alma adı altında Şanzudba Badamdorc ve Zaisan Tseren-Osor ikilisini Rusya'dan yardım istemeye gönderdi. 1907'de İç Moğolistan Harçin¹⁹de bulunan Haysan ve Almas-Oçir başkente gizlice gelip Bogd ve Moğol aristokratlarıyla

¹⁴ Kalyoncu 2022.

¹⁵ Tuya vd. 2016, 12.

¹⁶ Setsen Han İli'nin Hövçin Prensi Tsanligdorc Sancağı topraklarında Tsend'in ailesinde doğdu. 1896 yılında Bogd Cavzandamba ile arkadaş oldu. 1902'de *Tsagaan Daraa*, *Erdene Setsen* ve 1911 yılından itibaren de 'Devletin İmparatoriçesi' unvanıyla onurlandırıldı; Tuya vd. 2016, 15.

¹⁷ Bogd (Богд) bilgili, erdem sahibi kişilere verilen unvandır.

¹⁸ 8. Bogd Cavzandamba, 1869 yılında Tibet'te doğdu. 1874 yılında Halha Moğollarının Budist lideri, 1911'de ise Moğolistan'ın siyasi ve dini lideri oldu. 1921-1924 yıllarında *kanun koyucu han* unvanıyla onurlandırılrsa da 20 Mayıs 1924 tarihinde vefat etti.

¹⁹ Büyük Yuan Hanedanlığı dönemindeki Moğol boylarından biridir; *Харчин*, mongoltoli.mn.

görüştüler. 1909 yılında Bogd Cavzandamba, Moğolların bağımsızlığı için zaman geldi çağrısını yaptı. 1911 yılında ise Moğolistan bağımsızlığını dünyaya ilan etti ve Bogd Cavzandamba Moğolların hanı olarak onurlandırıldı.²⁰

Bağımsız Moğolistan başlığı altında ulusal devrimi güçlendirme, Moğol boylarını birleştirme ve dünyadaki diğer imparatorlukların bağımsızlığı kabul etmesi için mücadele konuları anlatılmıştır. Moğolistan, Mançuların hâkimiyetinden çıkarak bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Bogd Han Cavzandamba'nın hükümeti oluşturduğu bilgisi aktarılmıştır.

Şekil 2: Moğolistan Devlet Bakanları²¹ (9.sınıf ders kitabı 2019: 18)

Bölümün devamında Bogd Han'ın Moğolistan dış ilişkilerindeki politikası anlatılmıştır. Bu politikaya göre 1912 yılının 11. ayında Rusya ile anlaşma yapılmıştır. Aynı yılda Fransa, Belçika, İngiltere, Japonya, Almanya, Amerika, Danimarka, Hollanda ve Rusya'ya yazı gönderildi. Moğolistan'ın bağımsızlığı bildirilmiş ve ikili ilişkilerin sağlaştırılması konusunda fikir beyan edilmiştir. 1912-1913 yılları arasında Tibet ile anlaşma yapılmıştır. Dışişleri Bakanı Handdorc liderliğindeki temsilciler Rusya'ya seyahat düzenleyerek askeri ve malî yardım istenmiştir. 1913 yılı başlarında İçişleri Bakanı Dalay Lama Tserençimed liderliğinde temsilciler Japonya'ya giderek bağımsızlığı kabul ettirmek ve İç Moğolistan ile Barga²²'nin korunması istenmiştir. 1913-1914 yılları arasında Başbakan Namnansüren liderliğinde temsilciler Rusya'ya seyahat ederek Rusya ve Çin'in 1913 yılı deklarasyonunu reddedip İç Moğolistan ile birleşme desteğini almak istemişlerdi. 1915 yılında Çin-Rusya-Moğolistan arasında Khiagt Antlaşması yapılmıştır.²³

Şekil 3: 1911 yılı Başkent Ulaanbaatar (9.sınıf ders kitabı 2019: 25)

Moğolistan Toplum, Ekonomi ve Kültürü başlığı altında devam eden ders kitabı, bu bölümde Moğolistan'ın 1911 yılında bağımsızlığına kavuşmasıyla birlikte devleti geliştirme hedefleri olarak ulusal ekonomi ve ulusal kültürü yeniden ayağa kaldırma hakkındaki olaylardan bahsetmiştir.

²⁰ Tuya vd. 2016, 14.

²¹ Görselfdeki isimler sırasıyla şu şekildedir: Başbakan T. Namnansüren, İçişleri Bakanı G. Tserençimed, Dışişleri Bakanı M. Handdorc, Savunma Bakanı S. Gombosüren, Maliye Bakanı G. Çağdarcav, Adalet Bakanı E. Namsray.

²² Günümüzdeki başkent Ulaanbaatar'ın eski ismi.

²³ Tuya vd. 2019, 21.

Moğolları Birleştirmek İçin Mücadele başlığı altında, aynı geleneklere ve kültüre sahip Moğol boylarının birbirlerini tanınması ve yakınlaşması için Bogd Han ve hükümetinin belirledikleri hedeflerden bahsedilmiştir. Kitabın devamında ise Birinci Dünya Savaşı'nda kısaca bahsedilip Rusya'daki 1917 Ekim Devrimi hakkındaki bilgiler detaylı olarak çeşitli görsellerle birlikte aktarılmıştır. İtilaf Devletleri: Büyük Britanya, Fransa ve Rusya; İttifak Devletleri Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya olarak işlenmiştir. 1919-1921 yılları arasında Moğolistan'daki olayların anlatıldığı bir sonraki bölümde 1921 Moğolistan Devrimi'ne giden süreç hakkında bilgiler yazılmıştır. Özellikle Moğolistan'ın siyasi hayatında önemli bir konumda bulunan ve ilk siyasi parti olan Moğolistan Halk Partisi'nin kuruluşunun yanı sıra H. Çoybalsan, D. Sühbaatar, D. Boodoo gibi önemli simalar hakkında birtakım bilgiler verilmiştir. Halk hükümetinin ilk yapısı şu şekilde belirtilmiştir: Bogd Han, Başbakan D. Boodoo, İçişleri Bakanı D. Puntsagdorj, Dışişleri Bakanı D. Boodoo, Savunma Bakanı D. Sühbaatar, Maliye Bakanı S. Danzan, Adalet Bakanı N. Magsarcav.²⁴

Dokuzuncu sınıf tarih ders kitabı ikinci bölümünün son başlığı *Halk Hükümetinin İlk Düzenlemesidir*. Burada Moğolistan yöneticileri ulusal geleneklere dikkat etmek kaydıyla dünyadaki diğer örneklerle bakarak gelişip eğitimi artırmayı planladıkları anlatılmıştır. Bu planların içerisinde hukuk kurallarını yeniden düzenleme, ilçe yönetim merkezlerini düzenleme, vergi düzenlemeleri ve okulların kurulması gibi hedefler bulunmaktadır. Ayrıca 1922 yılında 4 il ve 116 ilçenin eskiden olduğu gibi yöneticilerin ismiyle anılmasını durdurup dağ, nehir gibi isimlerin verilmesini kararlaştırdıklarından bahsedilmiştir.

Kitabın üçüncü bölümünde Sosyalizm döneminin Moğolistan'ı ve dünya tarihi ele alınmıştır. 1924-1990 yılları arasındaki gelişmeler ışığında Moğolistan üzerindeki Rusya ve Çin etkisi hakkında bilgiler yazılmıştır. Ek olarak Moğolistan'ın Cumhuriyet yönetimine geçişi, 25-26 Aralık 1924 tarihinde Ulusal Anayasa'nın kabulü hakkında bilgiler sunulmuştur. Anayasanın kabulü sonrasında Moğolistan isminin Moğolistan Halk Cumhuriyeti olarak değiştiği işlenmiştir. 1940 yılında ikinci anayasanın kabul edildiği ve 30 Haziran 1940 tarihinde *Çoybalsan'ın Ulusal Anayasası* olarak adlandırıldığı yazılmıştır. 1960 yılında kabul edilen anayasaya *Moğolistan Halk Partisi, Marksist-Leninist görüş çerçevesinde hareket eder* maddesi eklenmiştir.

Şekil 4: 1960 ve 1992 yıllarındaki Moğolistan devlet sembolü ve bayrakları (9.sınıf ders kitabı 2019: 61)

Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin ekonomi politikasının anlatıldığı bir diğer bölümde büyükbaş hayvancılık ve ticaret hakkında birtakım bilgiler yazılmıştır. Moğol siyasetçilerin belirledikleri geleneksel politikalarının Rusya ve Komintern'den etkilenecek yeni bir ekonomi modeline geçildiğinden bahsedilmiştir. Bunların arasında saman üretimi, besi ve ahır hayvancılığı, hayvan barınakları inşası, avcılığın da yer aldığı belirtilmiştir. 1959 yılında verimli boş arazilerin kullanımının teşvik edildiği ve 1965-1990 yılları arasında sanayileşmenin merkezleri olarak Ulaanbaatar, Erdenet, Çoybalsan, Hötöl bölgelerinin belirlendiği bilgileri yer almıştır.

²⁴ Tuya vd. 2019, 45.

Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin eğitim ve kültür politikasının anlatıldığı bölümlerde ise 1941 yılında Kiril alfabesine geçilmesi hakkındaki kuralın belirlendiği ifade edilmiştir. 1 Ocak 1946 tarihinden itibaren resmi yazışmaların Kiril harflerine göre yapılması kararı alındığından bahsedilmiştir. Kitabın devamında 1969 yılında nüfusun %82.4'ünün Kiril harfleriyle yazdığı belirtilmiştir. 1942 yılında Moğolistan Devlet Üniversitesi kurularak birçok yüksekokul ile birlikte çeşitli alanlarda eğitimi geliştirmeye çalıştığı aktarılmıştır. Ek olarak 3 Mart 1981 tarihinde uzaya gönderilen Moğolistan Halk Cumhuriyeti kozmonotu C. Güragaçaa hakkında bilgi verilmiştir. Moğolistan'da çıkarılan gazetelerin isimleri verildikten sonra 1950 yılında toplam 24 gazetenin yılda 25876,2 bin adet basıldığı aktarılmıştır. Aynı yıl Ts. Damdinsüren, Moğolistan Halk Cumhuriyeti ulusal marşını yazdığı ve bu marşın 1961 ile 1992 yıllarında yenilenerek günümüze geldiğinden bahsedilmiştir.

Şekil 5: 1950 yıllarında bir Moğol geri (Keçe ev) (9.sınıf ders kitabı 2019: 82)

Moğolistan'ın toplum ve sağlık koşullarının gelişiminden bahsedildiği bölümden sonra “Budizm” ve *Sosyalizm* konuları işlenmiştir. Bu bölümde Moğolistan'da bulunan 800'e yakın manastırdan 71 ton altın, gümüşten yapılmış sembol tanrılar ve eserlerin Sovyetler Birliği'ne transfer edildiği bilgisi bulunmaktadır. Stalin'in Moğolistan hakkındaki sözleri bölümde kullanılmıştır: “*Sizin devletin içerisinde bir devlet daha vardır. Biri Genden hükümeti diğeri ise din adamlarının hükümeti. Fakat din adamlarının hükümeti daha güçlüdür...Genden hükümeti, diğer hükümetten güçlü olmak zorundadır...*”²⁵

Bölümün devamında din adamlarına karşı izlenen politikalar ve Moğolistan tarihindeki büyük terörden bahsedilmiştir.²⁶ 1932 yılında devrim karşıtlığı adı altında Hovd, Bayan-ölgüy, Arhangay, Övörhangay ilçelerinde çıkan isyanlar konu edilmiştir. 1937-1952 yılları arasında Moğolistan Halk Cumhuriyeti Başbakanı, İç ve Dışişleri Bakanı, Savunma bakanı olarak görev yapan Mareşal H. Çoybalsan'ın yaptığı büyük temizlik konusu işlenmiştir. 25824 kişinin devrim karşıtı olarak, 20474 kişiyi ise ajan sıfatıyla idam ettirdiği; 5103 kişiyi 10 yıl, 240 kişiyi de 10 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırdığı yazılmıştır. İdam edilenlerin arasında başbakanlar ve bakanların da bulunduğu belirtilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın anlatıldığı bir sonraki bölümde savaşın başlangıcı ve gelişimi işlenmiştir. Müttefik ve Mihver devletlerden bahsedilip Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin savaşa katılması aktarılmıştır. Moğolistan-Japonya arasında yapılan Halhin Gol Savaşı'ndan da ayrıca bahsedilmiştir.

²⁵ Tuya vd. 2019, 95.

²⁶ Moğolistan'da 1921 yılında başlayan, 1937 yılında zirve noktasına ulaşan ve 1960'lı yıllarla birlikte yavaşlayan toplumun her kesimine yönelik olan temizlik olaylarıdır. Sovyet Rusya'da Stalin, Sovyetler Birliği'ne bağlı ülkeler haricinde Moğolistan'da da kendisine karşı oluşturabilecek her türlü olumsuz girişimi engellemek amacıyla hareket etmişti. Moğolistan Başkanı Çoybalsan, Stalin'in emirleri doğrultusunda devlet kademesindeki birçok görevli başta olmak üzere binlerce din adamını idama mahkûm etmişti.

Kitabın devamında *Soğuk Savaş* konusuna geçilerek *Moğolistan Halk Cumhuriyeti ve Birleşmiş Milletler* konularına değinilmiştir. *Marshall Planı*, *Demir Perde* gibi konuların yanı sıra Moğolistan'ın BM'ye kabul süreci hakkındaki olaylar yazılmıştır. Moğolistan'ın 1946 yılında BM'ye katılmak için başvurduğu ancak 15 yıl sonra 27 Ekim 1961 tarihinde 101. üye olduğu belirtilmiştir.

Монгол улсын баатар
Лувсанцэрэнгийн Аюуш
(1922-1945)

Монгол улсын баатар
Дашин Данзанваанчиг
(1918-1981)

Монгол улсын баатар
Лодонгийн Дандар
(1914-1986)

Монгол улсын баатар
Сэнгийн Дампил
(1922-1991)

Şekil 6: Moğolistan'ın kahramanları Ayuush Luvsantseren, Danzanvaançig Daş, Dandar Lodon, Dampil Sen (9.sınıf ders kitabı 2019: 117)

Kitabın son bölümünde *Demokratik Moğolistan ve Günümüz Dünya Tarihi* başlığı altında Sosyalist sistemin çöküşü, demokratik devrimin başlangıcı, demokratik seçim ve yeni anayasa, Moğolistan'ın ekonomi ve toplum hayatının değişimi ile dış politikası hakkındaki konular işlenmiştir. *Sosyalizm'in çöküşü* konusunda Doğu Avrupa'daki sosyalist yapının çökmesi aktarılırken Berlin Duvarı'nın yıkılışıyla iki Almanya'nın birleşmesi konusuna değinilmiştir. 1988-1989 yıllarında Moğol gençler arasında *Yeni Dönem*, *Kainat* gibi demokrasiyi destekleyen gizli kulüpler kurulduğu yazılmıştır.²⁷

Şekil 7: Devlet Meclis üyeleri (9.sınıf ders kitabı 2019: 143)

Moğolistan'daki ilk demokratik seçimlerin 22-29 Temmuz 1990 tarihinde iki adımda yapıldığı ve Moğolistan Halk Devrimci Partisi'nin seçimleri kazandığı belirtilmiştir. Meclis'in toplam 50 koltuğundan Moğolistan Halk Devrimci Partisi 31, Demokrat Parti 13, Ulusal Kalkınma Partisi ve Sosyal Demokrat Parti 3'er koltuk kazandığı bilgisi aktarılmıştır. Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı'nın Punsaltaagiyn Oçirbat olduğu ifade edilmiştir.

Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin ekonomi alanında 2 Haziran 1924 tarihinde Sovyet Rusya'nın sermayesiyle kurulan Moğol Bank hakkında bilgi verilmiştir. Bankanın o dönemlerdeki

²⁷ Tuya vd. 2019, 136.

çalışanlarından 18'i Sovyet Rusya, 4'ünün Moğol çalışmanı olduğundan bahsedilmiştir. 1991 yılında Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin bankalar hakkında kanun çıkardığı ve Rusya, ABD, Japonya, Güney Kore, Kanada gibi gelişmiş devletlerle anlaşmalar yaptığı belirtilmiştir. Toplum hayatında 1990 yılında *Moğolların Gizli Tarihi*'nin 750. yıl dönümü olduğu, 1991'de Klasik Moğol yazıtı gündeme getirildiği, 2003'te 5 cilt Moğolistan Tarihi basıldığı ve 2006 yılında Büyük Moğolistan'ın ilanının 800. yıl dönümü olduğu işlenmiştir. Ayrıca bu bölümde 1918 yılında 600 bin olan nüfusun 1962'de 1 milyon, 1988'de 2 milyon ve 2015 yılında 3 milyon olduğu bilgileri yer almıştır.

Moğolistan'daki demokratik devrimle birlikte dış ilişkilerde açık ve şeffaf olma politikasının izlendiği, hangi devlet olursa olsun ikili ilişki kurulabileceği aktarılmıştır. 1991 yılında Japonya Başbakanı Toshiko Kaifu, 2002'de BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 2006 ABD Başkanı George Bush, 2012 ve 2014 yıllarında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve 2014 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Xi Jinping'in Moğolistan'ı ziyaret ettiği belirtilmiştir.²⁸ Moğolistan'ın *Üçüncü Komşu* politikasına göre ABD, Japonya, Hindistan, Güney Kore, Türkiye Cumhuriyeti gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı işlenmiştir.

Dokuzuncu sınıf tarih ders kitabına genel olarak bakıldığında; kitap bölüm sonuçları ile kaynakça kısımlarıyla birlikte 160 sayfa ve toplam dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm 5-9. sayfalar, ikinci bölüm 12-52. sayfalar, üçüncü bölüm 54-127. sayfalar ve dördüncü bölüm 129-155. sayfalar arasında yer almıştır. Birinci bölümde Modern Moğolistan tarihinin nasıl çalışılması gerektiği ve modern tarih hakkında bilgiler yer almıştır. İkinci bölüm 1911 yılındaki Moğolistan Ulusal Devrimi'yle başlatılıp 31-35. sayfalar arasında *Birinci Dünya Savaşı'nda Moğolistan* ile devam ettirilmiştir. Bölüm *1921 Moğolistan Devrimi* ile sona erdirilmiştir. Üçüncü bölümde 54-102. sayfalar arasında *Sosyalizm döneminde Moğolistan'ın gelişimi* konuları anlatılmıştır. 108-123. sayfalar arasında ise *İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş, Birleşmiş Milletler* konuları aktarılmıştır. Dördüncü ve son bölümde ise *Demokratikleşen Moğolistan* konuları işlenmiştir.

2. Onuncu Sınıf Tarih Ders Kitabı ve Geçmişten 17. Yüzyıla Kadar Moğollar

10. sınıf tarih ders kitabı ele alındığında yine 4 bölümden oluştuğu görülmektedir. Kitabın başlangıç bölümlerinde *Moğolların atalarının tarihi (800 bin yıl öncesinden MÖ 4. yüzyıla kadar)*, *Moğolistan eski ulusları (4-12. yüzyıllar)*, *Moğol İmparatorluğu (12-15. yüzyıllar)* ve *Moğol İmparatorluğu sonrasında Moğolistan (14-17. yüzyıllar)* konuları üzerinde durulmuştur.

Şekil 8: Moğolistan'da Paleolitik Dönemde Bulunan Taş Aletler²⁹ (10.sınıf ders kitabı 2018: 9)

Birinci bölüm Paleolitik ve Mezolitik Çağ'da Moğolistan'daki eski insanların izleri hakkında yazılmıştır. Ayrıca bu dönemlerde dünyaya Buz devrinin hâkim olduğu belirtilmiştir.³⁰ Moğolistan'daki eski insanların yaşamına dair kanıt Bayanhongor İli, Bayan-Ovoo İlçesi, Nariyn Nehir Vadisi'ndeki bir yerleşimi olarak örnek gösterilmiştir. Ayrıca Bayanlig İlçesi, Tsagaan Mağarası'nda

²⁸ Tuya vd. 2019, 155.

²⁹ Görseldeki taş aletlerin bulunduğu yerler sırasıyla: 1. Bulgan İli, Hutag-Öndör İlçesi, Tölbör 2. Dundgovi İli, Gurvansayhan İlçesi, Yarh Dağı 3. Selenge İli, Altanbulag İlçesi, Ullanburgas 4. Bayanhongor İli, Bayan-Ovoo İlçesi, Nariyn Nehri Vadisi 5. Övörhangay İli, Harhorin İlçesi, Moylt Ağzı.

³⁰ Gantulga vd. 2018, 7.

eski insanların sığındığı bilgisi yazılmıştır. Alet tasarımındaki gelişmeler anlatılarak eski insanların, taştan silah yaptığı ve kütüklerden de çeşitli parçalar yapmanın bir yolunu buldukları işlenmiştir.

Eski dini inanışlar ve sanatın oluşumu konusu aktarılırken insanların, hayvan ve eşyalarıyla birlikte gömüldüklerinden bahsedilmiştir. Ayrıca Erken Paleolitik devirde, Moğolistan'da eski insanların düşüncelerini kaya resimleriyle aktardıklarını belirtmişlerdir. Bu durum Moğolistan'da sanatın başlangıcı olarak değerlendirilmiştir.³¹

Kitabın devamında Neolitik Çağ'da Moğolistan'dan bahsedilmiştir. Örneğin bu dönemde Moğolistan'da yerleşik olarak yaşayan insanların üretime geçtiği işlenmiştir. Moğol akademisyenler bunun kanıtı olarak Dornod İli, Tamsagbulag İlçesi'ni göstermektedirler. Yaklaşık 6400 yıl önce insanların ahşap sütunlar ve zeminlerle bir yerleşim yeri inşa edip büyükbaş hayvan yetiştirdikleri bilgisi bulunmaktadır. *Neolitik Çağ'daki yaşam ve el sanatları* konusunda Tamsagbulag bölgesinde dörtgen boşlukların bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca çamurdan vazolar, yiyecek koruyucu kapların mevcut olduğu işlenmiştir.

Bronz ve Erken Demir Çağı'nda Moğolistan konularının işlendiği kısımda göçebe hayvancılığın başlangıcı hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca kaya resimleri, erkek insan mezarının bulunduğu da görsellerle desteklenmiştir. Eski göçebe toplumu ve kültürün gelişmesi kısmında Moğolistan'da göçebe hayvancılığın geliştiği, insanların kendi aralarında fikir ayrılıkları olduğu yazılmıştır. Bu dönemdeki kaya resimlerine bakıldığında atlı ve yaya insanların ok ve yaylı şekillerinin görüldüğünden bahsedilmiştir. Ayrıca dörtgen mezarlar ve bunların 4x10 m taşlarla çevrildiği, belirtilmiştir. Moğolistan'da yaklaşık 1200 tane geyik heykelinin olduğu ve en yüksekinin 4 m olduğu bilgisi verilmektedir.

Şekil 9: Moğolistan'da Bronz ve Erken Demir Dönemde Bulunan Kaya Resimleri (10.sınıf ders kitabı 2019: 14)

Kitabın ikinci bölümünde Moğolistan'ın eski uluslarından Hun İmparatorluğu, Siyenpi, Gök Türk ve Uygur dönemleri ile eski ulusların göçebe hayvancılığı, el sanatları ve kültür konuları işlenmiştir. Bu konular aktarılırken çeşitli haritalar ve görsellerden de yararlanılmıştır.

Hun İmparatorluğu'nun anlatıldığı bölümde Moğolistan'da göçebe uygarlığın gelişiminin eski göçebelerin sosyal ve ekonomik gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğundan bahsedilmiştir. MÖ 5-4. yüzyıllarda Moğolistan'da Hun, Dung-hu, Yüe-çi gibi devletlerin birbirleriyle savaş halinde oldukları ancak zaman zaman iyi ilişkiler içerisinde oldukları aktarılmıştır. Kaynaklarda, Hunların devlet başkanının adının *Şanyu* olduğu, Dung-hu ve Hunların eski Moğol dili konuşan halklar olduğu ve Yüe-çilerin ise Hint-Avrupa dili konuştukları bilgisi verilmiştir.

MÖ 110-91 yıllarında yazılmış *Tarihsel Notlar* adlı eserin 110. Bölümünde *Hun Kroniği*'nde şu şekildedir: "Bu dönemlerde, Dung-hu güçlüydü ve Yüe-çi geliyordu. Hunların Şanyusu Tumen'di. Dung-hu'lar, Hunlar ile aynı dönemde, 200 000'den fazla okçusu vardı. Gelenekleri ve rütbeleri Hunlarınki ile benzerdi."

Hun İmparatorluğu'nun kuruluşunun aktarıldığı kısımda MÖ 3. Yüzyılın sonlarında, Hunlar'ın güçlü komşularla çevrili olduğu, MÖ 221'de Çin hanedanlarını birleştiren Qin Hanedanı tarafından tehdit olarak görüldüğü belirtilmiştir. Ayrıca Qin Hanedanı, MÖ 214'te 100 000 askeri, Hunların Güney bölgesi Ordos'a göndererek bu bölgeyi fethettiği işlenmiştir. Tumen Şanyu'nun komşularına tavizler

³¹ Gantulga vd. 2019, 10.

vermeye başladığı ancak MÖ 209 yılında Tumen Şanyu'nun oğlu Mo-dun Şanyu'nun mevcut durumu değiştirdiği aktarılmıştır. Mo-dun ile birlikte onluk sistemin geliştirilmesi, Hunların 24 tümenlik yönetime ayrılması konularına da değinilmiştir.

İpek yolunun oluşumu kısmında Hunlar ve Han Ulusu arasında imzalanan Barış Anlaşması'nın MÖ 198'den MÖ 133'e kadar yaklaşık 60 yıldan fazla sürdüğü belirtilmiştir. Anlaşmaya göre Han Ulusunun Hunlara birçok hizmette bulunduğu ancak daha sonra Hunların gücünden korktuğu yazılmıştır. Han Ulusu MÖ 133'te anlaşmayı bozarak Hunlarla savaşmaya başladığı ve MÖ 129'dan MÖ 90 yılına kadar yaklaşık 40 yıl süren savaşlardan bahsedilmiştir. Han Ulusunda Wu-di'nin Hunlarla Batı arasındaki iletişimine engel olmasına Çinlilerin *Hunların sağ kolunu kesme* politikası adını verdikleri belirtilmiştir. Ayrıca Han Ulusu, Batı ticaret yolunun önemini anladıktan sonra bu yolu Hunlardan diplomatik yollarla ya da askeri güç yoluyla ele geçirmek için büyük çaba sarf ettiği işlenmiştir. Daha sonradan bu yola *İpek Yolu* adı verildiğinden bahsedilmiştir.

Şekil 10: İpek Yolu (10.sınıf ders kitabı 2019: 22)

Kitabın devam eden kısımlarında Siyenpiller hakkında bilgiler bulunmaktadır. Güçlenen Hun İmparatorluğu, taht mücadeleleriyle zayıflayarak 48 yılında kuzey ve güney olarak ikiye bölündüğü ve bu durumdan yararlanan Siyenpillerin 93 yılında Kuzey Hunlarını yok ettiği yazılmıştır. 330 yılında ise Cücenlerin, günümüz Moğolistan'da devletlerini kurdukları, 402'de Büyük Gobi'nin arka kısımlarında yaşayan Uygur kabilelerini fethederek daha güçlü ve ünlü oldukları belirtilmiştir. Ancak 552'de isyan başlatan Altay Türklerinin, Cücenleri 555 yılında yok ettiği işlenmiştir.

Gök Türk ve Uygur döneminde Moğollar ve Kitanların anlatıldığı kısımda Cücenlerin düşüşünden sonra Moğolistan'ın Türk halklarının egemenliğine girdiği aktarılmıştır. Aynı zamanda bölgede 555'ten 745'e kadar Gök Türkler, 745'ten 840 yılına kadar da Uygurların bulunduğu yazılmıştır. Gök Türk Devleti'nin kurucusu ve ilk hanı olan Bumin, Cücenlere karşı yapılan isyanın lideri olduğundan ve haleflerinin bölgelerini Kore Yarımadası'ndan Orta Asya'ya kadar genişlettiği aktarılmıştır. Bu dönemlerde Cücen eyaletlerinin çoğunun *Tatarlar* adı altında Gök Türk ve Uygur kabilelerinin bir parçası olduğu ve Gök Türkler zamanında *Otuz Tatar*, Uygurlar zamanında *Dokuz Tatar* olarak anıldıkları da işlenmiştir. Ancak 744 yılında Uygurların ayaklanması sonrasında Gök Türk Devleti'nin yıkıldığı ve Uygur Devleti kurulduğu belirtilmiştir. Bu bölümde Köl Tigin yazıtından örnek verilerek konu desteklenmiştir. 840 yılında Uygur Devleti, Yenisey Kırgızları tarafından işgal edilince Tatarların Kırgızlara karşı savaştığı ve onları yurtlarından kovdukları belirtilmiştir. Bu nedenle, 842'den 922-923'e kadar olan dönemin *Tatar dönemi* olarak adlandırılabilir yazılmıştır.

Eski ulusların ekonomi ve teknolojik gelişimi kısmında avcılığın ekonominin önemli bir parçası olduğu, Hunlar ve haleflerinin Çin dışında Batı ile de ticari ilişkiler kurdukları belirtilmiştir. El

sanatları kısmında fırınlarda demir eriterek kılıç, bıçak, mızrak gibi çeşitli silahlar ürettiklerinden bahsedilmiştir. Kültür konusunun işlendiği bölümde ise tarihsel kaynakların, Hun ve Siyenpilerin ağaç ve kemikler üzerine emirler yazdığını söylediği aktarılmıştır. Ancak tam olarak hangi yazıyı kullandıklarının henüz bilinmediği, bazı araştırmacılar tarafından runik yazı olduğu işlenmiştir. Runik yazının önce Hunlar tarafından daha sonra Gök Türkler ve Uygurlar tarafından kullanıldığına inanıldığına da yer verilmiştir.

Hun İmparatorluğu döneminden itibaren 12 yıllık hayvan takvimi kullanıldığı ve bu takvimin tarımda, dini törenlerde, kutlamalarda ve savaşlarda önemli rol oynadığı yazılmıştır. Ayrıca Hunların Şaman olduğu, sonraki yıllarda Budizm'in Hunlara tanıtıldığı aktarılmıştır. Budizm'in, Siyenpilerin Toba Wei ve Cücen Hanedanlarına girdiği ve devlet dini olduğu da işlenmiştir.

Üçüncü bölümde *Moğol İmparatorluğu* konusu geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Dönemin ana kaynaklarından örnek metinler, çeşitli görsel ve haritalarla anlatım desteklenmiştir. Özellikle Reşidüddin Fazlullah'ın *Cami'üt Tevarih* adlı eserinden birçok örnek metin bu bölümde yer almıştır. Bunun dışında Moğolların *Gizli Tarihi*, Altan Tobçı, Cüveynî'nin *Tarih-i Cihan Guşa* gibi eserlerden yararlanılmıştır. Bölüm Cengiz Han öncesi Moğollarla başlayıp Cengiz Han'ın Büyük Moğol Ulusunu kurması, Cengiz Han sonrası Moğol İmparatorluğu ve Yuan, Altın Orda, Çağatay ve İlhanlılar ile devam etmiştir.

Bölümün başlangıcında bir önceki bölümde yer alan Gök Türk ve Uygurlar hakkındaki bilgi aynı şekilde yazılmıştır. 555'te Cücenlerin düşmesinden sonra, Gök Türkler tarafından ezilen Cücenlerin bir kısmının Ergenekon'a ve Buir Gölü havzasına yerleştiği, diğerlerinin ise Gök Türk ve Uygurların hâkimiyeti altında yaşadığı belirtilmiştir. Ergenekon'a kaçan Moğollar daha sonra geri dönerek üç nehrin baş sularına yerleştikleri aktarılmıştır. Tarihî kaynaklarda Kereyit, Nayman, Tatar, Moğol gibi farklı isimlerle anılmalarına rağmen aslında hepsinin Moğol olduğu bilgisi yer almıştır. Bu dönemlerde, kuzeyde Baykal Gölü'nden, güneyde Çin Seddi'nden Kingan Dağları'na, batıda Altay Dağları'na kadar olan bölgede diğer Moğollar birkaç bağımsız devlete bölünmüştü. Onon, Kerülen ve Tuul Nehirlerinin kollarında yaşayan Moğolların, 1130'da Kabul Han'ın yönetimi altında birleştiği ve *Moğol Ulusu* olarak tanındığı işlenmiştir. Bölümün devamında ise Kereyit Ulusu hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Moğolistan sınırındaki Tuul ve Orhun Nehir havzalarında bulunduğu ve 11. Yüzyılda Han Markus'un yönetimi altında kurulduğu yazılmıştır.

Büyük Moğol Ulusunun anlatıldığı kısım Temuçin'in hayatı hakkında bilgilerle başlamıştır. 1189'da birçok Moğol eyaletinin liderlerinin Mavi Göl'de toplanması, Temuçin'in *Cengiz Han* olarak adlandırılması ve Moğolların hanı olarak onurlandırılmasıyla devam etmiştir. Bu bölümde devletin kuruluş ve yükseliş dönemleri aktarılmıştır. 1185 ile 1206 yılları arasında Cengiz Han'ın, büyük ve küçük ölçekli 32 savaşla birlikte irili ufaklı toplam 81 vilayeti fethettiği ve tüm Moğolları bir çatı altında topladığı, Güneyde Çin Seddi, kuzeyde Baykal Gölü, doğuda Kingan Dağları ve batıda Altay Dağları'na hükmettiği ifade edilmiştir. 1206 yılında ise Onon Nehri'nin başında Büyük Moğol İmparatorluğu ilan edildiği aktarılmıştır. Kitabın devamında Cengiz Han döneminde izlenen politikalarından bahsedilmiştir. Büyük Moğol İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra Cengiz Han, komşu ülkelerle dostane ilişkiler kurma, serbest ticareti geliştirme ve dış güvenliği sağlama politikası izlemeye başladığı işlenmiştir.

Moğolların hükümet sisteminin, ekonomi ve kültür yapısının anlatıldığı bölümde göçebe devlet geleneklerine dayanan bir sistemle birlikte kalıcı bir askeri teşkilat kurulduğu yazılmıştır. Devamında Kubilay'ın Büyük Moğol İmparatorluğu'nun tüm ordularının generali olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca komutanlar arasından Borçı, Muhulay, Borokul ve Çulun *dört at*; Kubilay, Celme, Zev ve Sübötey *dört köpek* olarak işlenmiştir.³² Bu adlandırma en sadık dört kişisi, en güçlü dört savaşçısı olarak belirtilmektedir.

Cengiz Han'ın Moğol tarihindeki rolünden bahsedilen kısımda Cengiz Han'ın parçalanmaya son verdiği aktarılmıştır. Ayrıca Büyük Moğol İmparatorluğu'nu kurduğunda tüm Moğolların tek bir devletin egemenliğine girdiği ve Moğol ulusunun oluşumunu hızlandırdığından bahsedilmiştir. Bu tarihten itibaren *Ben Moğolum*, *Moğol ulusu* ve *Moğol toprağı* ideolojilerinin canlandırılmış olduğu

³² Gantulga vd. 2019, 42.

aktarılmıştır. Cengiz Han'ın tarihteki rolü adlı kısımda onun ünlü bir devlet adamı ve general olduğundan bahsedilmiştir. Cengiz Han'ın dünya tarihindeki rolünden bahsederken Cengiz Han'ın fetihleri sonucunda Avrasya genelinde 13,5 milyon km² alanda yeni bir düzen kurulduğu işlenmiştir. Ortaçağ dünyasında milletler ve dinler arasındaki savaşların sona erdiği ve büyük barış döneminin başladığı bilgileri yer almıştır. Ayrıca Doğu ve Batı arasındaki ticaretin, el sanatları ve kültürel bağların geliştiği ve bu süre zarfında İpek Yolu'nun öneminin tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaştığı işlenmiştir.

Cengiz Han sonrasında Moğol imparatorluğu bölümünde Ögedey Han'ın reform politikası ve fetihlerinden bahsedilmiştir. Ögedey Han'ın ülke genelinde *Büyük Yasa* uyguladığı belirtilerek Harhorin'in inşasının yoğunlaşarak imparatorluğun başkenti olduğu bilgileri aktarılmıştır. Göyük Han döneminin anlatıldığı kısımda dikkat çeken nokta ise 1246'da düzenlenen kurultayda Ögedey Han'ın en büyük oğlu Göyük han ilan edildiğinde 4 000'den fazla yabancı büyükelçinin burada bulunmasının Moğol İmparatorluğu'nun prestijinin ve gücünün bir kanıtı olarak belirtildiği kısımdır. Bu bölümde 1246 yılında Göyük Han'ın Papa 4. Innocent'e gönderdiği mektuptan örneğe de yer verilmiştir. Mengü Han döneminden ise Mengü Han'ın bir sosyal, politik, ekonomik ve kültürel reform politikası başlattığı ve Harhorin şehrini dünya başkenti yapmak için yeni bir bina inşa ettiği ifade edilmiştir. Kubilay Han döneminin anlatıldığı kısımda ise 1260 yılında han ilan edildiği yer almıştır. Arık Böke ile Kubilay arasında 1260-61 yıllarında mücadele yaşandığı ve 1264 yılında mücadeleyi Kubilay'ın kazandığı bilgileri de bulunmaktadır.

Şekil 11: Harhorin şehri Gümüş Ağaç³³ (10.sınıf ders kitabı 2019: 49)

Üçüncü bölümün son kısmında, Moğol İmparatorluğu'nun 1260'lardan itibaren toplam 24 milyon km²lik bir alanı kaplayan dört devletten (Büyük Yuan, Altın Orda, Çağatay, İlhanlı) oluştuğu belirtilmiştir. Büyük Yuan kısmında; 1271 yılında Kubilay Han, Büyük Moğol İmparatorluğu adını *Büyük Yuan* olarak değiştirmiştir. Onun yönetimi altında Moğolistan, Çin, Kore ve Güney Asya bulunmaktaydı. Moğolları devletin en önemli konumlarına getirmiştir. 1260 yılında Tibetli Pagva bir din adamı atamış ve Budizm'i devlet dini ilan etmiştir. Onun döneminde dörtgen yazı belirli bir süre kullanılmıştı. Ayrıca Büyük Yuan'da kağıt para kullanıldığı bilgileri bu bölümde yer almaktadır. Altın Orda kısmında; Cengiz Han'ın en büyük oğlu Cuci'ye verdiği topraklar üzerine kurulduğu, devleti bağımsız yapan kişinin 1242'de doğduğuna inanılan oğlu Batu olduğundan bahsedilmiştir. Ülkede tarım, hayvancılık, sanayi ve ticaretin geliştiği, Karadeniz ve Ege Denizi üzerinden, Akdeniz'deki Venedik ve Cenova gibi Avrupa şehirleriyle kapsamlı ticari ilişkiler geliştirdiği de işlenmiştir.

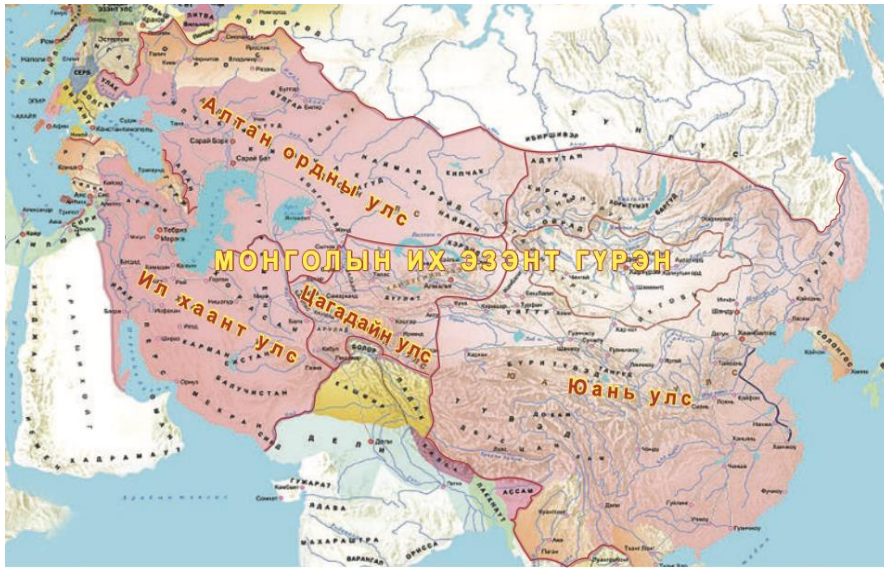
Bölümün devam eden kısımlarında Çağatay Ulusu ve İlhanlılardan bahsedilmiştir. Çağatay Ulusu, batı kısmında yerleşiklerin yaşadığı Maverâünnehir ve göçebelerin hâkim olduğu doğu kısmı Moğolistan olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Başkentler Almalık, Aksu ve Karşı olarak belirtilmiştir. Nüfusun

³³ Harhorin şehrindeki Tumen Amgalan Sarayı'nın ortasında Fransız demirci Wilhelm tarafından yaptırılan gümüş ağaç yabancı ziyaretçileri şaşırtmıştı. Gümüş bir ağacın tepesinde trompet tutan bir melek tasviri ve onun altında buluna yılan ağzı şeklindeki dört musluktan şarap, kırmızı, balı içecek ve bira akıyordu: Gantulga vd. 2019, 49.

çoğunluğu Türkçe konuşuyordu bilgileri yer almıştır. 1350'de Moğol soyundan ancak Türkçe konuşan ve Türk kültürlü Barlas eyaletinin başı olan Timur, Semerkant'ın şehir merkez bölümünü birleştirerek tarihte *Timur İmparatorluğu* olarak bilinen Çağatay Ulusunun anakarasına ek olarak İran, Afganistan, Küçük Asya ve Irak'ı birleştiren imparatorluk haline geldiği bilgisi yer almıştır. İlhanlılar kısmında günümüz İran, Irak, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Türkiye, Batı Afganistan ve Kuzey Suriye'yi içerdiği işlenmiştir. Ayrıca nüfusun çoğunluğunun Müslüman olduğu ve Persler, Araplar, Türkler, Haçlılar, Ermeniler ve Gürcüler gibi etnik grupların var olduğu belirtilmiştir. Gazan Han dönemindeki reformlardan bahsedilmiştir.

Şekil 12: Cami'üt Tevarih eserinden bir resim³⁴ (10.sınıf ders kitabı 2019: 54)

Şekil 13: Moğol İmparatorluğu Haritası (10.sınıf ders kitabı 2019: 56)

Moğol Barışı ve Moğol İmparatorluğu'nun Etkisi başlığı altında; Moğol Hanları Asya ve Avrupa'da İpek Yolu'nu güvenlik altına alarak eşi görülmemiş düzeyde uluslararası güvenlik ve serbest ticaret geliştirdikleri aktarılmıştır. İpek Yolu boyunca tüccarlara özel haklar tanınması, ticaret yolunun rahatlığını ve seyahat miktarını önemli ölçüde artırdığı, İpek Yolu'nun sadece ticaret değil, aynı zamanda Batı ve Doğu kültür ve biliminin altın yolu olduğu bilgileri yazılmıştır.

³⁴ Beyaz ata binen Abaka Han, çocuğu kucaklayan Argun Han, Argun Han'ın kuckladığı çocuk Gazan Han: Gantulga vd. 2019, 54.

Dördüncü bölümde Büyük Yuan Hanedanlığını canlandırma girişimleri, Moğolların dış durumundan, Ming Hanedanlığı, Tibet, Rus İmparatorluğu, Altın Orda'dan bahsedilmiştir. Bölümün devamında 17. yüzyıl Moğolistan'ı ile ekonomi ve kültürel hayattan bilgiler aktarılmıştır.

Bu bölümde Moğolların, başkent Daidu'yu (günümüz Pekin) 1368'de Ming Hanedanlığına kaybettikleri ancak Moğolların egemenliklerini yeniden kurmak için savaştıkları işlenmiştir. 1388'de Buir Gölü yakınlarında Moğol ve Ming orduları arasında bir savaş olduğu ve Moğollar yenildiği belirtilmiştir. Birliklerin kaybı ve iç çatışmalar Moğol tarihinde siyasi parçalanma dönemi olarak adlandırıldığı yazılmıştır. 1368 yılında Çin'deki Moğol egemenliği sona erdiği ancak bu durumun Moğol Devletinin sonu anlamına gelmediğinden bahsedilmiştir. Yuan Hanedanlığının yıkılmasıyla birlikte Moğolların siyasi merkezi anavatanına kaymış, Moğollar doğuda Kingan Dağları'ndan batıda Tanrı Dağı, kuzeyde Yenisey'den ve güneyde Çin Seddi'ne kadar anavatanlarına yerleştikleri anlatılmıştır.³⁵

15. ve 17. yüzyıllarda, Moğolların eski gücünü geri kazanma mücadelesi verdiği aktarılmıştır. 15. yüzyılın ortalarında Manduul Han öldü ve taht mücadelesi yoğunlaştı. Ancak Manduul Han'ın en genç eşi olan ve tarihte *akıllı* ve *bilge* olarak tanınan Manduhay'ın, Moğolistan'ın birliğinin yeniden sağlanmasında önemli bir rol oynadığı bilgisi verilmiştir. Manduhay Setsen Hatun, 1470 yılında Altın Orda Prensi Bayanmönh'ün oğlu Batmönh'ü diğer prenslerin de desteğiyle tahta geçirmiş ve onu *Dayan Han* unvanına terfi ettirdiği yazılmıştır. Ayrıca Batmönh Dayan Han idari değişiklikler yaparak yönetimindeki toprakları 11 oğluna bölüştürmüştür. Ancak onun soyundan gelenler döneminde siyasi birlik yeniden azalmaya başladı bilgileri yer almıştır.

Moğolistan'ın dış olaylarının anlatıldığı kısımda; Yuan Hanedanlığının yıkılmasından sonra kurulan Ming Hanedanı'nın, yıllardır geleneksel bir Çin devlet politikası olan *göçebeleri kendi göçebeleriyle yenmek* politikası izlediğinden bahsedilmiştir. Yeni kurulan Rus İmparatorluğu, bölgeyi doğuya doğru işgal ettiği ve Sibiry'a'nın fethiyle birlikte Moğollarla karşı karşıya kaldıkları anlatılmıştır. Oyratlı prensler de Rus İmparatorluğu ile iyi geçinmenin yolunu aradıkları belirtilmiştir. 1618'de Mançular, Ming Hanedanının kuzeydoğu sınırlarını işgal ettiği, Ming hanedanlığında hizmet etmeyi bıraktıkları ve yeni bir imparatorluğun doğduğu işlenmiştir.

Moğolistan'ın siyasi merkezinin anavatanına taşınmasından sonra Doğu Moğolistan'ın ana mekan haline geldiği belirtilmiştir. Dönemin iç ve dış koşulları nedeniyle Moğolistan'ın birkaç parçaya bölüdüğü, ancak Ligden Han'ın ölümüne kadar İç Moğolistan, Halha ve Oyrat dâhil tüm Moğolların Büyük Han'a bağlı olduğu aktarılmıştır. Bu durumun Halha ile Oyrat prensleri tarafından Rus çarına gönderilen mektuplardan açıkça görüldüğü de kanıt olarak gösterilmiştir. Kitabın devam eden kısımlarında İç Moğol, Halha ve Oyratlar hakkında birtakım bilgiler verilerek konu devam ettirilmiştir.

Dördüncü bölümün son konusu olan ekonomi ve kültür kısmında *Budizm'in Moğolistan'da yayılması* ve *Moğolların ekonomi ve kültürü* ele alınmıştır. 16. yüzyılın sonundan itibaren Moğolistan'daki sarı ve kırmızı Budist mezhepleri kendi nüfusları için rekabet etmeye başladığı aktarılmıştır. Moğol yöneticilerinin de Tibet'te nüfus kazanmak için bu inanışları kullanmaya başladıkları belirtilmiştir. 1576 yılında Tümen Zasagt Han, Tibet Kırmızı Budist mezhebinin lideri Lama Garmaa'yı kendi topraklarına davet etmiştir. Öğretmen-öğrenci ilişkisi başlayıp Zasagt Han'ın Budizm inancını benimsediği anlatılmıştır. 1586'da 3. Dalay Lama, Moğolistan'a geldiğinde, Halhalı Abtay onu ziyaret ettiğinden, onun döneminde Erdene Zuu Manastırı'nın kurulduğundan bahsedilmiştir. Budizm'in yayılmasıyla birlikte Moğolların yaşam tarzının bazı değişikliklere uğradığı da belirtilmiştir.

Bölümün devamında 14-17. yüzyıllarda Moğolların hayvancılıkla uğraştığı ve dört mevsim su ve otlakları takip ederek göç ettiklerinden bahsedilmiştir. Hayvan sayısı arttıkça otlatmada zorluklar yaşanmış ve kendi çiftliklerini işletmeye başladıkları yazılmıştır. Moğol ger'lerinin (keçe ev) şekillerinde değişiklikler olduğu, şehirler ve tapınaklar inşa etme geleneğinin devam ettiği vurgulanmıştır. Buda'nın öğretilerini Moğolcaya çevirmek ve anlamlarını kaybetmemek için Galik yazısını icat ettikleri belirtilmiştir. Bunlara ek olarak 1587'de Ayuuş Galik veya Ali Gali yazısını, Zaya Bandida Namhaycamts 1648 yılında Tod yazısını ve Öndör Gegeen Zanabazar 1686'da Soyombo

³⁵ Gantulga vd. 2019, 59.

yazısını yazdığı işlenmiştir. Günümüze birçok eserin kalması da yazının geliştiğinin kanıtı olarak gösterilmiştir. Bunun destekleyicisi olarak da *Manduhay Setsen Hatun Efsanesi*, *Altan Tobçi*, *Özet Altan Tobçi* gibi eserleri örnek olarak yazmışlardır. O zamanlar el sanatlarının, güzel sanatların ve mimarinin gelişimi Budizm'in yayılmasından kaynaklandığı da aktarılmıştır.

Onuncu sınıf tarih ders kitabına genel olarak bakıldığında 72 sayfa ve 4 bölümden oluşmaktadır. 2018 yılı baskısı ile 2019 güncel baskısında iki değişiklik görülmüştür. Dördüncü bölümün ilk kısmında eski basımda Yuan Ulusu başlığı yer alırken güncel basımda *Büyük Yuan Ulusu* olarak değiştirilmiştir. Yapılan bir değişiklik tekrar dördüncü bölümde yer almaktadır. İkinci kısım her iki basımda da *Moğol Krallıkları* başlığı altında yer alırken güncel basımın konunun işlendiği kısmında *Moğolistan'ın Bölümleri* olarak yazılmıştır. Birinci bölüm 7-14. sayfalar, ikinci bölüm 17-28. sayfalar, üçüncü bölüm 31-50. sayfalar, dördüncü bölüm 57-72. sayfalar arasında işlenmiştir. 7-12. sayfalar arasında eski çağlardan bahsedilmiştir. Hun İmparatorluğu'ndan 17-22. sayfalar arasında anlatılmıştır. Genel olarak ders kitabı Moğol tarihi konularını işlemiştir. Diğer konuları da Moğol tarihi merkezli olarak aktarmıştır. Bölüm sonlarında konuyla ilgili sorulara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde 31-35. sayfalar arasında *Cengiz Han öncesi Moğollar* incelenmiştir. *Moğol İmparatorluğu* 35-44. sayfalar arasında anlatılmıştır. *Cengiz Han'ın tarihteki önemi* 44-46. sayfalar arasında; *Cengiz Han sonrası Moğol İmparatorluğu* ise 46-50. sayfalarda aktarılmıştır. *Büyük Yuan Hanedanlığı*, *Altın Orda*, *Çağatay Devleti* ve *İlhanlılar* aynı bölüm başlığı altında 50-57. sayfalar arasında yer almıştır. *14-17. yüzyılda Moğolistan* konusu 64-67. sayfalarda ele alınmıştır. Ekonomi ve kültür konuları da son bölümde 67-72. sayfalarda işlenmiştir.

3. On birinci Sınıf Tarih Ders Kitabında Dünya Tarihi ve Moğollar

11. sınıfın tarih ders kitabında konular giriş bölümü ve dört üniteden oluşmaktadır. Giriş bölümünde *Ana tarihi kapsamlı çalışalım* konusu ve *17-21. yüzyıl başlarında Moğolistan tarihini hatırlayalım* konuları bulunmaktadır. Burada Moğol tarihi kronolojik olarak dört kısma ayrılarak aktarılmıştır. Bu kısımlar ise: *Mançuların hâkimiyet dönemi*, *Moğol Rönesans'ının ilk dönemi*, *Sosyalist dönem Moğolistan Halk Cumhuriyeti* ve *Demokratik dönem Moğolistan*'dır.

Birinci üniteye bakıldığında 17-20. yüzyıl başlarında Moğolistan'daki durum aktarılmıştır. Beş ayrı konu başlığı altında olaylar işlenmiştir. Birinci bölümde Moğolistan'ın Mançu egemenliğine girişinden bahsedilmiştir. Öncelikli olarak Moğolların neden siyasî birliği kuramadığı, Mançular Moğollarla nasıl bir yöntemle ilişki içindeydiler ve Moğolların Mançu hâkimiyetine girdiği dönemdeki olaylar nasıldı? şeklinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. 17. yüzyılda Halha Moğolları, Tüsheet Han ve Setsen Han dâhil olmak üzere sol taraf ile Zasagt Han yönetimindeki sağ taraf olarak iki parçaya bölündüğü bilgisi yer almıştır. İç Moğolistan'ı ise Ligden Han yönettiği bilgisi aktarılmıştır. Batı Moğolistan veya Oyrat bölgesinde Hoşuud, Zungar, Dörvöd, Hoyd denilen dört temel bölge birleşik olarak bulunduğu bahsedilmiştir. Moğolların bu şekilde dağınık olması, belirtilen dönemde güçlenen Mançuların hâkimiyet alanlarını genişletmelerini kolaylaştırdığı belirtilmiştir. Sırasıyla 1636 yılında İç Moğolistan'ın, 1691'de Halha Moğollarının, 1721'de Höh Nuur Moğollarının, 1755 yılında da Cungar Devleti'nin Mançuların egemenliği altına girdiği yazılmıştır.

İkinci bölümde Kalmuk ve Buryatlar üzerinde Rus kontrolü konusu işlenmiştir. Burada *17. yüzyılda Buryatlara kim hükmediyordu?*, *Kalmuklar Ruslar ile nasıl bir ilişki içindeydi?* ve *Kalmuk ile Buryatların Rusların yönetime girmesinin nedenleri* üzerinde durulmuştur. Ayrıca Oyratların 1607-1771 yılları arasında sekiz kez büyük ve küçük çapta göç ettikleri belirtilmiştir.³⁶ Üçüncü bölümde Ligden Han'ın Moğolları birleştirme çabalarının neden gerçekleşmediği, Moğolların bağımsızlığını engelleyen iç ve dış etkenler ile Moğolların bağımsızlığını kaybetmesinin sonuçları üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde Mançu döneminde Moğol toplum ve kültürü ele alınmıştır. Moğolların bu dönemde yaklaşık 250 bölüme ayrılıp yönetildiği üzerinde durulmuştur. Beşinci ve son bölümde ise Moğolların ayaklandığı sırada meydana gelen olaylar, ayaklanmanın özelliği ve sonuçları işlenmiştir. 1910'da Halha Moğollarının Mançulara karşı ayaklanma başlattığı belirtilmiştir. Bu nedenle 20. yüzyıl başlarında Mançu hükümetinin "Yeni yönetim politikası"ni uygulamak zorunda kaldığı aktarılmıştır.

³⁶ Gantulga vd. 2019a, 11.

Şekil 14: 19-20. yüzyıl Başlarında Moğolistan Haritası (11.sınıf ders kitabı 2019: 18)

İkinci ünite de Moğol Rönesans'ı üzerine konular işlenmiştir ve altı kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda 1911 devriminden bahsedilmiştir. Sekizinci Bogd Cavzandamba liderliğinde Moğol soylularının Mançulara karşı mücadelesinden bahsedilmiştir. İkinci kısımda Moğolistan'ın ekonomik kalkınması ve sanayi konularına değinilirken Ruslardan alınan yardımlar belirtilmiştir. Üçüncü kısımda Moğolistan'ın bağımsızlığının diğer ülkeler tarafından kabul edilmesine yönelik bilgiler verilmiştir. 3 Kasım 1912 tarihinde Ruslarla yapılan anlaşmaya değinilerek Dış Moğolistan'ın özerk olmasına yönelik maddeler aktarılmıştır. Rusya'da gerçekleşen Ekim Devrimi ile birlikte Çin tarafının üçlü antlaşmayı bozduğu işlenmiştir.³⁷

Dördüncü kısımda 1921 devrimi konusunda bahsederken *demokrasi* kavramı ön plana çıkarılmış ve bu devrim ile birlikte Moğolistan'ın bağımsızlığına tekrar kavuştuğu belirtilmiştir. Beşinci kısımda Moğolistan'ın demokratikleşme hareketlerine dikkat çekilerek bağımsızlığın garanti altına alınması, iç ve dış olaylar, devletin temel anayasası hakkında birtakım bilgiler verilmiştir. İkinci ünitenin son kısmında Moğolistan'ın gelişimi hakkında bilgiler verilir ve bağımsızlık yolunda önemli isimlerden biri olan Sühbaatar'dan bahsedilmiştir.

Üçüncü ünite on bölümden oluşmakla birlikte ilk bölümde Moğolistan'ın 1921 temel anayasası hakkında derinlemesine bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde devletin gelişmesinin temel noktaları üzerinde durulmuştur. Özellikle dünyanın önde gelen gelişmiş ülkeleriyle ilişki içerisinde olma amacından bahsedilmiştir. Devamında Sovyet Rusya ve Komintern'in Moğolistan siyasetine etkileri değerlendirilmiştir. Yönetim şeklienden ekonomiye, toplumsal yapıdan kültüre kadar bütün alanlarda yenileşme çabaları olduğu konuları yazılmıştır. Ünitenin üçüncü bölümünde Moğolistan'ın Hovd, Bayan-ölgüy, Sühbaatar, Dornogovi, Dundgovi, Dornod, Ömnögovi, Hövsgöl illerinin başı çektiği bölgelerde başlayan silahlı ayaklanma hakkında geniş bilgiler bulunmaktadır.

Dördüncü bölümde Moğolistan'ın yenileşme hareketlerine değinilmiştir. Ayrıca Moğolların millî kültürü ön plana çıkararak eski dönemlere ait fikirlerinin değıştiği açıklanmıştır. Tiyatro ve sinema sektöründe ise 1935 yılında Moğolistan sineması kurulmuş ve *Moğol çocuğu* adlı ilk filmin sahnelendiğinden bahsedilmiştir. Beşinci bölümde ülkede meydana gelen büyük baskı dönemine yer verilmiştir. Bu dönemde yaklaşık 20.000 kişinin idam edildiği ve yaklaşık 5740 kişinin de hapis cezası aldığı bilgileri yazılmıştır. Altıncı bölümde İkinci Dünya Savaşı yıllarında Moğolistan Halk Cumhuriyeti ve bağımsızlığın güçlendirilmesi konuları işlenirken özellikle Japonlarla yapılan Halhin Gol Savaşı hakkında bilgiler verilmiştir. Japonların, Kuzeydoğu Çin'de, İç Moğolistan ve Mançurya'yı içine alan Mançukuo adıyla devlet kurulduğundan bahsedilmiştir. 1935 yılı başlarından

³⁷ Gantulga vd. 2019a, 11.

İtibaren Japon birliklerinin Moğolistan'ın Doğu sınırını işgal etmeye başladığı yazılmıştır. Mayıs 1939'da ise Mançukuo tarafından Moğolistan'ın bazı bölgelerini işgal ettiği belirtilmiştir. Japon tehdidine karşı Moğolların bağımsızlıklarını ve güvenliklerini korumak amacıyla 1945 yılında savaşa katıldığı işlenmiştir. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı yıllarında Moğolistan Devlet Üniversitesi'nin kurulduğu, Kiril alfabesinin kullanılmaya başlandığı belirtilmiştir.³⁸

Yedinci bölümde Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nde Sosyalizm'in etkisi aktarılmıştır. 1940'ta Moğolistan Devrimci Halk Partisi'nin 10. Büyük Toplantısı'nda Marksizm-Leninizm çizgisinin temel alındığı belirtilmiştir. Ayrıca 1940 yılında temel anayasanın kabul edildiği açıklanmıştır. 7 Kasım 1949 tarihinde Sovyet Rusya'nın desteğiyle demiryollarının açılışının yapıldığı aktarılmıştır. Stalin ve Moğolistan Devlet Başkanı Çoybalsan'ın ölümü sonrasında siyasette değişikliğe gidildiği aktarılmıştır. Kitabın devam eden kısımlarında Moğolistan'da sosyalist yapının oluşturulduğu, fabrikaların kurulduğu yer almıştır.

Şekil 15: Moğolistan'da Sosyalist dönemde kurulan fabrikalar (11. sınıf ders kitabı 2019: 51)

Kitabın sekizinci bölümünde sosyal ve ekonomik yaşamdaki değişimler aktarılırken dokuzuncu bölümde ise eğitim, bilim ve kültürel hayatta yaşanan değişimler örneklendirilmiştir. 1981'de ise Moğol kozmonotunun uzaya uçtuğu belirtilmiştir. Özellikle 1982 yılında çıkarılan kanunlarla eğitim hayatında yeni düzenlemeler getirilmiştir. 1988'de Manduhay Setsen Hatun adlı sinema filmi vizyona girmiş ve sanat alanında gelişmeler yaşandığı yazılmıştır. Onuncu ve son bölümde Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin dış ilişkileri hakkında konular işlenmiştir. Bu bölümde Soğuk Savaş yılları ve sonrasında Asya ve Afrika kıtalarından bazı ülkelerle ikili ilişkiler geliştirdikleri örneklerle açıklanmıştır.

Dördüncü ünite beş bölümden oluşmaktadır ve Moğolistan'ın demokratikleşmesi hakkındaki konular yer almaktadır. Genel olarak 1989 yılında Moğolistan Demokrat Partisi'nin kurulduğu, 1990'da ilk defa serbest, demokrat seçimlerin yapıldığı aktarılmıştır. 1991'de özelleştirme hareketleri başladığı, 1992 yılında yeni millî anayasanın oluşturulması ve 2006 yılında Büyük Moğol Ulusunun 800. Yıl dönümü kutlandığı hakkında bilgiler verilmiştir.

1990 Demokratik Devriminde *Yeni Dönem*, *Evren* gibi gençlik hareketleri oluşmaya başladığı, Marksizm-Leninizm çizgisinden çıktığından bahsedilmiştir. Serbest, demokratik seçimlerle birlikte Moğolistan Devrimci Halk Partisi, Moğolistan Demokrat Partisi, Sosyal Demokrat Parti ve Moğolistan Millî Gelişim Partisi hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonraki yıllarda Sosyal Demokrat Parti ve Millî Gelişim Partisi birleşerek Demokrat Parti kurulmuştur. Kitabın devam eden kısımları sosyal ve ekonomik alanda yapılan değişiklikler, özel mülkiyet kavramı, bilimsel alanda yapılan birtakım yenilikler hakkında yazılmıştır. *Moğolların Gizli Tarihi*'nin 750. yıl dönümü, 2003 yılında *Moğolistan Tarihi* adlı 5 ciltlik eserin çıkarıldığı aktarılmıştır. Ünitinin son kısmında Demokratik

³⁸ Gantulga vd. 2019a, 46.

Moğolistan'ın dış ilişkileri hakkında bilgi verilmiştir. Bu dönemde Birleşmiş Milletler dâhil olmak üzere yaklaşık 20 uluslararası kuruluşun üyesi olduğu bilgisi işlenmiştir.

On birinci sınıf tarih ders kitabı 72 sayfadan oluşmakla birlikte giriş bölümü haricinde toplam 4 ünite ve 26 bölüm halinde yazılmıştır. Birinci ünite 7-15. sayfalarda, ikinci ünite 19-30. sayfalar arasında işlenmiştir. Üçüncü ünite 33-56., dördüncü ve son ünite 59-72. sayfalar arasında işlenmiştir. Kitapta genel olarak Moğolistan tarihi hakkında geniş bir yelpazede bilgiler yer almıştır.

Sonuç

21. yüzyılın getirdiği bilimsel değişiklikler birçok devleti farklı alanlarda modernleşme hedeflerine yöneltmiştir. Yenileşme hareketlerinin önemli bir basamağını eğitim alanı oluşturmuştur. Devletler kendi tarihini ön plana çıkarmak suretiyle diğer ülke tarihlerini ötekileştirme anlayışından vazgeçerek barışçı bir yaklaşıma ağırlık vermiştir. Çalışmada Moğolistan'ın lise tarih ders kitaplarının içeriği incelenmiştir.

Moğolistan lise tarih ders kitaplarında genel olarak Sovyet Rusya ve Çin'in etkisinde gelişen konulara ağırlık verilmiştir. Ayrıca modern Moğolistan'ın kuruluş aşamaları ayrıntılı açıklanmıştır. Bu konular aktarılırken her dönem kendi içerisinde ayrı ayrı örneklerle yer almıştır. Sovyet Rusya ve Çin merkezli konulardan bahsedilirken zengin içerikler ve haritalar eklenerek konuların açık bir şekilde anlaşılması sağlanmıştır. İki ülkenin tarihi olaylarından bahsedilirken komşuluk ilişkilerinin de göz önüne alındığı, bu ilişkiler için olumsuz bir hava yaratılmaktan kaçınıldığı görülmüştür. Moğolistan lise tarih ders kitaplarında Avrupa tarihinden detaylı olarak bahsedilmemiştir.

Moğolistan lise tarih ders kitaplarının incelendiği çalışmada ilk olarak 9, 10 ve 11. sınıf tarih ders kitaplarında yer alan bölümler ve konu başlıkları belirtilmiştir. Aşağıda detaylı olarak yazılan bu bölüm ve alt konu başlıklarını derinlemesine incelenmiştir. Günümüz Moğolistan topraklarındaki Paleolitik, Mezolitik, Bronz ve Erken Demir Çağlarındaki durum örneklerle açıklanmış ve çeşitli görsellerle desteklenmiştir. Moğolistan'ın erken uluslarından bahsedilerek Hunlar, Siyenpiler, Gök Türkler, Uygurlar ve Kitanlar ele alınmıştır. Moğolların kuruluş, yükselme ve genişleme dönemleriyle ilişkili belli başlı olaylar aktarılmıştır. Moğol tarihi ile ilgili geniş bir yelpazede bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Moğol İmparatorluğu'nun kuruluşundan 17. yüzyıla kadar Moğol tarihine dair birçok konu detaylı olarak işlenmiştir. Çalışma: *Dokuzuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Dünya Tarihi ve Moğollar, Onuncu Sınıf Tarih Ders Kitabı ve Geçmişten 17. Yüzyıla Kadar Moğollar, On birinci Sınıf Tarih Ders Kitabında Dünya Tarihi ve Moğollar* şeklinde üç ana başlıkta ele alınmıştır.

Dokuzuncu sınıf genel tarih kitabı; *Birinci bölüm*: Modern Moğolistan Tarihini nasıl çalışacağız?; Modern Tarih ile ne çalışılır? *İkinci bölüm*: 1911 yılı Moğolistan Ulusal Devrimi; Bağımsız Moğolistan; Moğolistan Toplum, Ekonomi ve Kültürü; Moğolları Birleştirmek İçin Mücadele; Birinci Dünya Savaşı ve Moğolistan; Rusya'da Ekim Devrimi; Moğolistan Olayları (1919-1921); 1921 Moğolistan Devrimi; Halk Hükümeti'nin İlk Düzenlemesi. *Üçüncü bölüm*: Moğolistan'ın Değişim Noktası ve Sovyet Rusya Etkisi; Moğolistan'ın Halk Cumhuriyeti'ne Geçişi; Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politikası; Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politikasının Değişimi; Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin Eğitim Gelişimi; Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin Kültürel Gelişimi; Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin Sağlık ve Toplum Gelişimi; Budizm ve Sosyalizm; Din Adamları 'Karşıt Politika'; Moğolistan Tarihinde Kara Bir Leke; İkinci Dünya Savaşı (1939-1945); Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin İkinci Dünya Savaşı'na Katılması; Soğuk Savaş (1946-1991); BM ve Moğolistan. *Dördüncü bölüm*: Sosyalist Sistem'in Yıkılışı; Moğolistan'da Demokratik Devrim'in Başlangıcı; Demokratik Devrim'in İfadesi; Demokratik Seçim ve Yeni Ulusal Anayasa; Moğolistan Ekonomisinin Değişimi; Moğolların Zihinsel ve Toplumsal Yaşamının Değişimi; Moğolların Dış Politikasının Değişimi bölüm ve konu başlıklarından oluşmaktadır.

Onuncu sınıf genel tarih kitabında, *Birinci bölüm*: Moğol Atalarının Tarihi (800 000 yıl öncesi-MÖ 4. yüzyıl) başlığı altında 1. Paleolitik, Mezolitik: Avcı ve toplayıcı ekonomi dönemi, Neolitik dönem: Üretici ekonomi dönemi, Bronz ve Erken Demir Çağı: Göçebelik; *İkinci bölüm*: Moğolistan'ın eski ulusları başlığı altında 1. Hun İmparatorluğu, 2. Hunlardan sonraki uluslar, 3. Eski ulusların ekonomisi, teknolojik gelişim, 4. Eski ulusların kültürü; *Üçüncü bölüm*: Moğol imparatorluğu başlığı altında 1. Cengiz öncesi dönemde Moğollar, 2. Büyük Moğol Ulusu, 3. Cengiz Han'ın tarihteki yeri, 4. Cengiz Han sonrası Moğol İmparatorluğu, 5. Moğol İmparatorluğu'nun Çözülmesi: Yuan, Altın Orda,

Çağatay, İlhanlı; *Dördüncü bölüm*: Moğol İmparatorluğu sonrası Moğollar başlığı altında 1. Moğolların ana vatana yoğunlaşması, 2. Moğol krallıkları, 3. Kültür, ekonomi bölüm ve konu başlıkları yer almaktadır.

On birinci sınıf genel tarih kitabı; *Giriş bölümü*: Ana tarihi kapsamlı çalışım, 17-21. yüzyıl başlarında Moğolistan tarihini hatırlayalım. *Birinci ünite*: 17-20. yüzyıl başları Moğolistan. Mançu hâkimiyetine girişi, Kalmuk, Buryat Moğollarını Rusya'nın ele geçirişi, Moğolistan'ın bağımsızlığı kaybetmesi, Mançu hâkimiyeti altında Moğolların toplum ve kültürü, Moğolların bağımsızlık yolunda mücadelesi. *İkinci ünite*: Moğolistan'ın Yenileşmesi (1911-1924). 1911 Devrimi ve önemi, Moğolistan yenileşmesinin başı (1911-1920), Moğolistan bağımsızlığının hayali, 1921 Devrimi ve önemi, 1921-1924 Moğolistan, Moğolistan'ın gelişimi. *Üçüncü ünite*: Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nde Sosyalizm'in kurulması (1924-1990). Moğolistan ilk millî anayasası, Devleti geliştirme, 1932 silahlı ayaklanması, Yenileşme hareketleri, Büyük baskı olayları ve sonuçları, İkinci Dünya Savaşı dönemi Moğolistan Halk Cumhuriyeti, Sosyalizm'in kurulması, Sosyal-ekonomik değişim, Eğitim, bilim ve kültürel gelişim, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin dış politikası. *Dördüncü ünite*: Moğolistan'ın Demokratik yenileşme yolu (1990 sonrası). 1990 yılı demokratik devrim, Siyasette yenileşme, Toplum ve ekonomi alanında yenileşme, Bilimsel alanda değişim, Moğolistan'ın dış ilişkileri bölüm ve konu başlıklarını içermektedir.

Çalışmada Moğolistan'ın lise tarih ders kitaplarının genel konu dağılımına bakılmış olup dünya tarihiyle ilgili hangi konulara yer verilip verilmediği incelenmiştir. Özellikle Moğol tarihi ile ilgili konularda ön plana çıkan gelişmelere bakıldığında 20. yüzyıl başlarından 21. yüzyıla kadar yaşanmış olan ve Moğolistan'ın modern tarihine büyük etki eden olayların yer aldığı görülmüştür. Moğolistan'ın lise tarih ders kitaplarında; Modern Moğolistan'ın gelişim süreci, Moğolların sosyalizm etkisinden kurtulmaları, demokratikleşme yolunda attıkları adımlar konularına yer verilmiş, İkinci Dünya Savaşı'nda Moğolistan, 1990 Devrimi ve Moğolistan'ın dış politikasında yaşanan gelişmelerden detaylı bir şekilde bahsedilmiştir.

Kaynakça

Kalyoncu, S., "Moğolistan'ın Ortaokul Tarih Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4 (2022), 421-440.

Kıral, B., "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi". *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (2020), 170-189.

Na., Sukhbaatar, "Tüüh Sonirhogçдын Бүтөөл ба Ен Түүхийн Болосрол". *Ен Түүхийн Surgalt, Bolovsrolun Уламчлал, Шинэчлэлийн Асуудлууд*, 2012, Ed. Gantulga Ts. ve Delgercargal P., Ulaanbaatar: Admon Yayınevi. 2012, 122-131.

O., Pürev, "Ен Түүхийн Болосролунг Höгөөүлөх Тухайд". *Ен Түүхийн Surgalt, Bolovsrolun Уламчлал, Шинэчлэлийн Асуудлууд*, 2012, Ed. Gantulga Ts. ve Delgercargal P., Ulaanbaatar: Admon Yayınevi. 2012, 24-39.

Şimşek, A. ve Cou E. Y., "Güney Kore Tarih Ders Kitaplarında Türk ve Osmanlı Algıları". *bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 89 (2019), 143-170.

Şimşek, A. ve Cengiz, N. M., "Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türk-Osmanlı İmgesi". *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 4 (2015), 225-258.

Ts., Gantulga, "Ен Түүхийн Surgalt, Bolovsrolun Önөөгийн Baydal, Tulgamdsan Асуудлууд". *Ен Түүхийн Surgalt, Bolovsrolun Уламчлал, Шинэчлэлийн Асуудлууд*, 2012, Ed. Gantulga Ts. ve Delgercargal P., Ulaanbaatar: Admon Yayınevi. 2012, 5-15.

Ts., Gantulga, P., Delgercargal, D., Anhbayar, P., Myagmar, S., Tsolmon, H., Erdenetulga, *Tüüh X: Yerönhiy Bolovsrolun 12 Ciliyn Surguuliyn 10 Dügeer Surah Biçig*, ed. Tserendorc Ts., Ulaanbaatar, 2018.

Ts., Gantulga, P., *Tüüh X: Yerönhiy Bolovsrolun 12 Ciliyn Surguuliyn 10 Dügeer Surah Biçig*, ed. Tserendorc Ts., Ulaanbaatar, 2019.

- Ts., Gantulga, P., *Tüüh XI: Yerönhiy Bolovsrolun 12 Ciliyn Surguuliy 11 Dügeer Surah Biçig*, ed. Hişigt N., Ulaanbaatar 2019
- Ts, Namsray, “BNMAU-ın Ardın İh Bolovsrolun Huuliy Tösliyn Tuhay”. *Yerönhiy Bolovsrolun Dund Surguuliy Surgalt-Hümüücliyn Aclug Tsaasid Saycruulah Tuhay*, Ulaanbaatar: ABYA Yayinevi. 1983, 30-43.
- Tserendorc, G., *Mongol Ulsun Yerönhiy Dund Bolovsrolun Erh Züyn Zohitsuulalt (Üüsel, Högcil, Şineçlel)*, Ulaanbaatar: Eruul Enkh Yayıncılık. 2000.
- Turan, R., “Azerbaycan’da Okutulan Ata Yurdu Ders Kitabında Azerbaycan Ulusal Kimliğinin Temsili”, *SUTAD*, 42 (2017), 593-612.
- U., Tuya, S., Amarsanaa, O., Batsayhan, Z., Loncid, D., Nansalmaa, O., Oyuuntungalag, B., Punsaldulam, *Tüüh IX: Yerönhiy Bolovsrolun 12 Ciliyn Surguuliy 9 Dügeer Surah Biçig*, ed. Pürev O., Ulaanbaatar, 2016.
- U., Tuya, S., *Tüüh IX: Yerönhiy Bolovsrolun 12 Ciliyn Surguuliy 9 Dügeer Surah Biçig*, ed. Pürev O., Ulaanbaatar, 2019.
- Ya., Şiylegmaa, “ZHU-ın Zadrallın Daraah Oros, Mongol Dahi Tüühiyn Surah Biçig: Uls Töriyn Nölöö”, *Eh Tüühiyn Surgalt, Bolovsrolun Ulamclal, Şineçleliyn Asuudluud*, Ed. Gantulga Ts., Delgercargal P., Ulaanbaatar: Admon Yayinevi. 2012, 147-154.
- Z., Baasancav, “Yerönhiy Bolovsrolun Surguuliy Tüühiyn Surgaltın Ulamclal, Şineçleliyn Zarim Asuudal”, *Eh Tüühiyn Surgalt, Bolovsrolun Ulamclal, Şineçleliyn Asuudluud*, Ed. Gantulga Ts., Delgercargal P., Ulaanbaatar: Admon Yayinevi. 2012, 59-68.